सचित्र

वन्यजीव तस्करी तपास मार्गदर्शिका

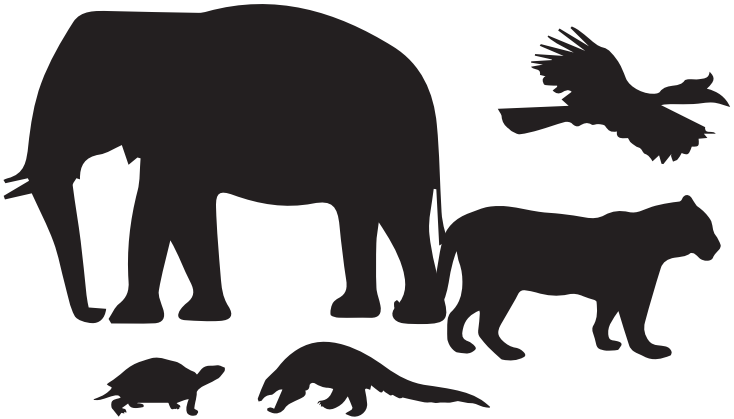

द्वारा प्रकाशित:
WCS-India, Bangalore
www.wcsindia.org

मजकूर:
मृदुला विजयराघवन
साहिला कुंडलकर

संकल्पना आणि संरचना:
मालविका तेवारी

संदर्भ:

Wildlife Crime Investigation: A Handbook for Wildlife Crime Investigation Officers
(Wildlife Crime Control Bureau - Ministry of Environment, Forests and Climate Change)

Important aspects of Investigation in Wildlife Offences (TRAFFIC India)

Field Guide on Identification of Marine & Important Wildlife Products
(Wildlife Crime Control Bureau - Ministry of Environment, Forests and Climate Change)

Wildlife Crime: An Enforcement Guide, 2nd Edition
(Wildlife Protection Society of India)

Wildlife Trade: A Handbook for Enforcement Staff (TRAFFIC India)

या चित्रमय वन्यजीव तस्करी तपास मार्गदर्शिकेची निर्मिती वाईल्डलाईफ कॉन्झर्वेशन सोसायटीला युनायटेड स्टेट्स डिपार्टमेंट ऑफ अमेरिकाकडून मिळालेल्या अनुदानातून करण्यात आली आहे. यात व्यक्त करण्यात आलेली मते, निष्कर्ष आणि शिफारशी या लेखकाच्या (लेखकांच्या) असून आणि त्यांच्याशी युनायटेड स्टेट्स डिपार्टमेंट ऑफ अमेरिका किंवा वाइल्डलाइफ कॉन्झर्वेशन सोसायटी सहमत असतीलच असे नाही.

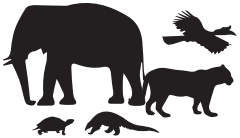

सचित्र

वन्यजीव तस्करी तपास मार्गदर्शिका

1. प्रस्तावना

1.1. वन्यजीव गुन्ह्याचे प्रकार 2

1.2. स्त्रोत म्हणून ओळखल्या गेलेल्या देशांकडून नोंदवण्यात आलेल्या जप्ती 3

1.3. भारताबाहेरील वन्यजीव तस्करीचे मार्ग 4

1.4. वन्यजीव गुन्हे हाताळणाऱ्या संस्था 5

1.5. वन्यजीव गुन्ह्यांच्या हाताळणीत मदतरूप कायदे 6

2. शोध आणि तपास

2.1. गुप्तहेरांच्या जाळ्यामार्फत वन्यजीव गुन्ह्यांचा तपास 8

2.2. तपास आढावा 9

2.2.1. तपासातील टप्पे 9-10

2.2.2. झडती आणि जप्ती 11-14

2.2.3. पुरावे संकलन 15-19

2.2.4. चौकशी संकेत 20

2.3. अटक 21

3. वन्यजीव अपराध अहवाल आणि न्यायालयीन कोठडी

3.1. वन्यजीव अपराध अहवाल संकेत 26-28

3.2. जामीन 29-30

4. वन्यजीव अपराध अहवालानंतरचा तपास

4.1. चौकशी आणि पुढचा तपास 32

4.2. जबानी नोंदवणे 33-34

4.3. केस डायरीचे महत्त्व 35

4.4. विश्लेषण 36

5. तक्रारी

5.1. तक्रार संकेत 38-40

5.2. खटला 41

5.3. खटल्यानंतरची कारवाई 44

**वन्यजीव तस्करीतील सामान्य गुन्हे 45-49*

१. प्रस्तावना

वन्यजीव गुन्ह्याचे प्रकार

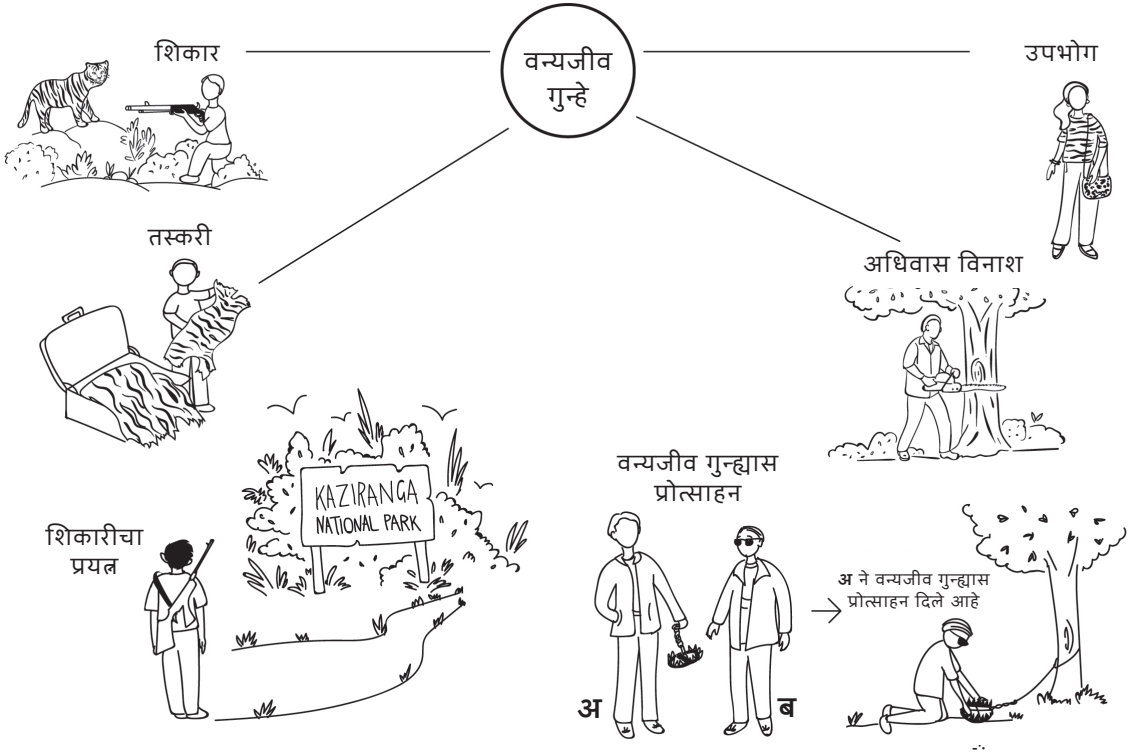

स्त्रोत म्हणून ओळखल्या गेलेल्या देशांकडून नोंदवण्यात आलेल्या जप्ती – 2004-2015

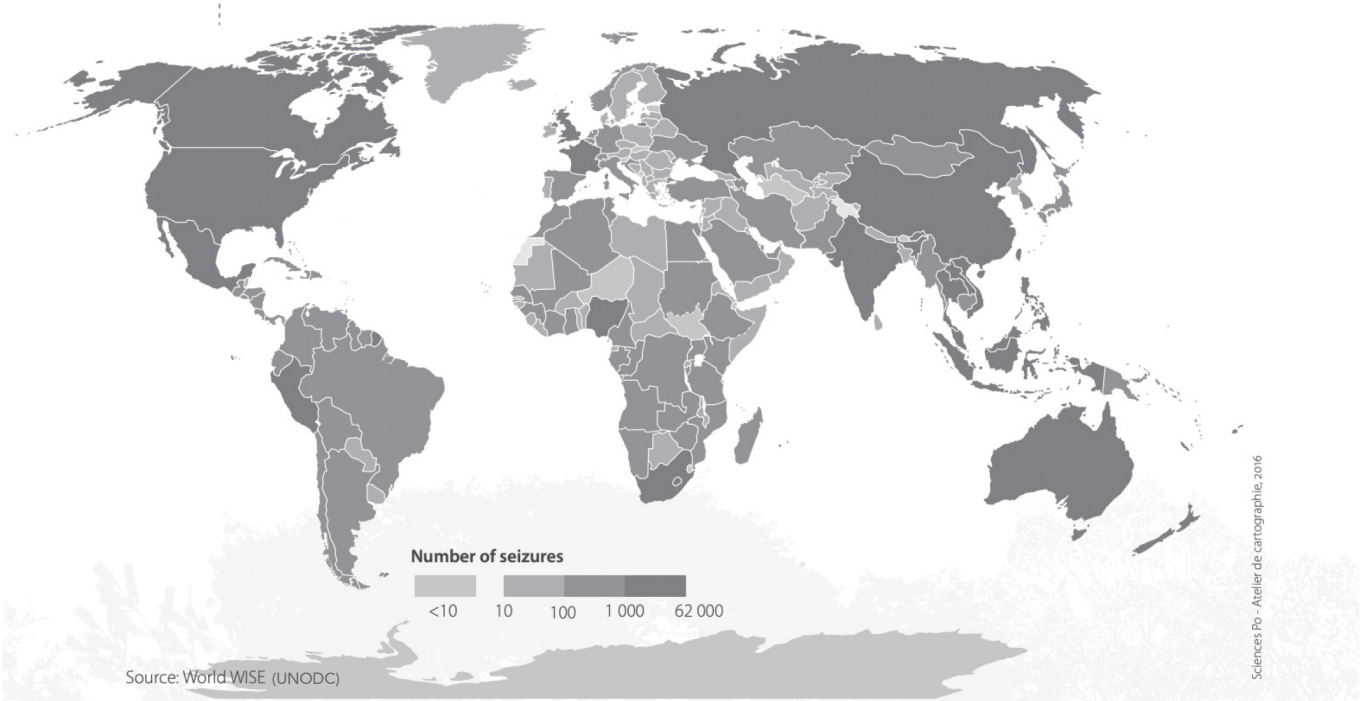

भारताबाहेरील वन्यजीव तस्करीचे मार्ग

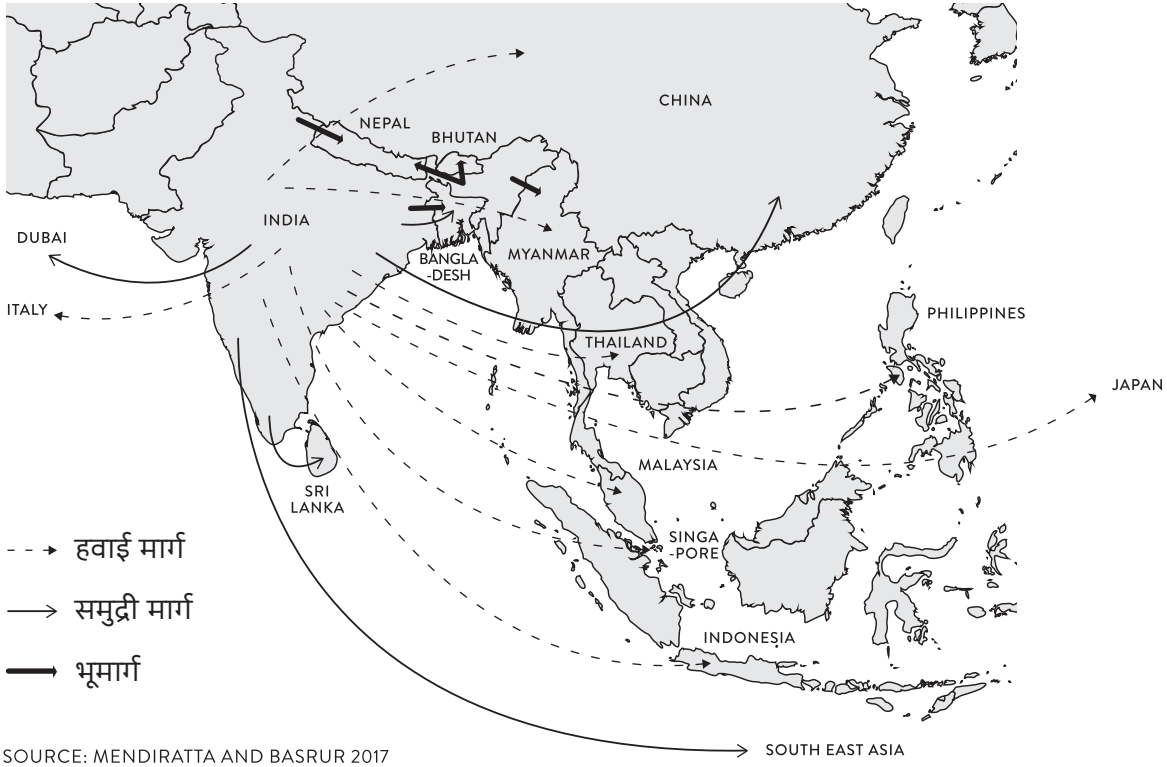

SOURCE: MENDIRATTA AND BASRUR 2017

वन्यजीव तस्करीशी लढणाऱ्या संस्था

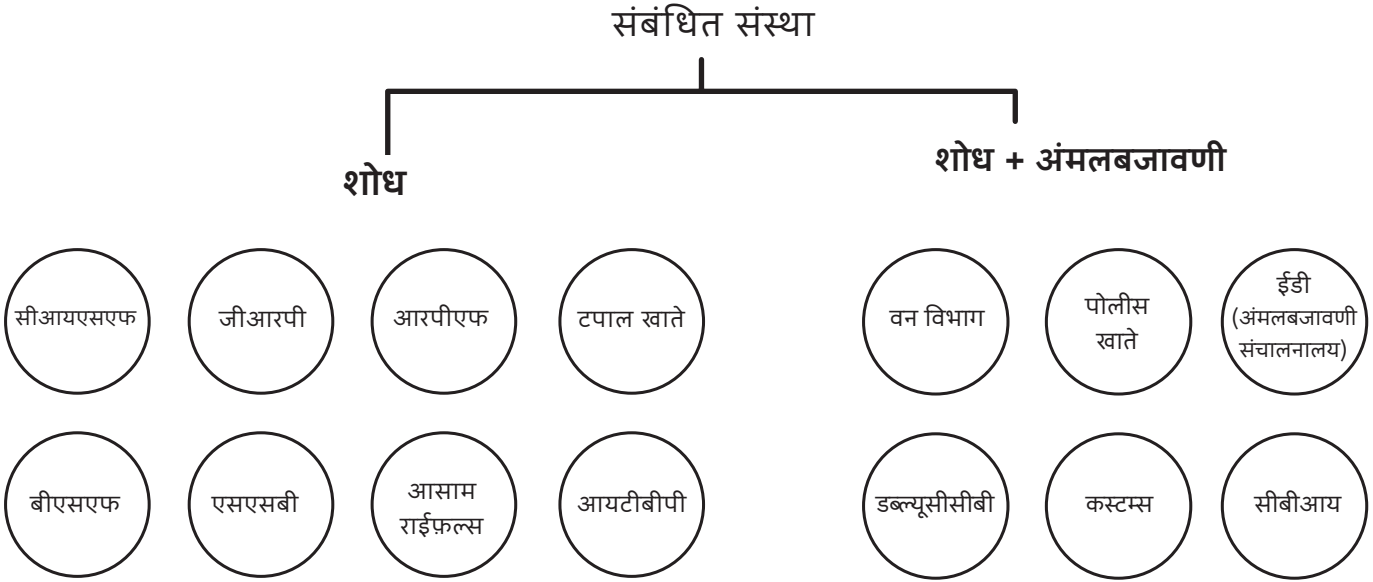

वन्यजीव तस्करीशी लढण्यास मदतरूप कायदे

डब्ल्यू.एल. पी.ए 1972 — वन्यजीव संरक्षण कायदा, १९७२

सी आर पी सी 1973 — गुन्हेगारी प्रक्रिया कायदा, १९७३

सीईटीइएस — सीआयटीईएस (संकटग्रस्त वन्यजीव आणि वनस्पती प्रजातींच्या आंतरराष्ट्रीय तस्करीवरील परिषद)

आयएफए, 1927 — भारतीय वन कायदा, १९२७

पी.एम. एल.ए 2002 — पीएमएलए २००२ (अवैध सावकारी प्रतिबंधक कायदा २००२)

कस्टम्स कायदा, 1962 — कस्टम्स कायदा, १९६२

पी ए 1861 — पुलिस कायदा, १८६१

२. शोध आणि तपास

गुप्तहेरांच्या मदतीने वन्यजीव गुन्ह्यांचा तपास

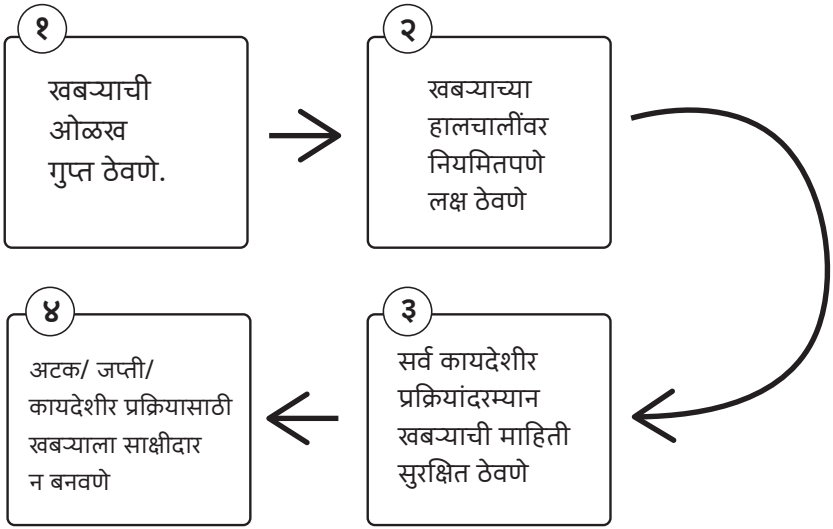

तपास आढावा

प्रवेश | स्थानबद्ध करणे | झडती | जप्ती | अटक

वन्यजीव अपराध अहवाल (WLOR) दाखल करा आणि अटक केल्यानंतर २४ तासांच्या आत आरोपीला न्यायालयात सादर करा

किमती वस्तूंचा समावेश असलेल्या प्रकरणांत दाखल केलेल्या वन्यजीव अपराध अहवालाची एक प्रत अंमलबजावणी संचालनालयाला पाठवा

तपासाचे टप्पे

१.

अपराध स्थळाची तपासणी

२.

चौकशी

३.

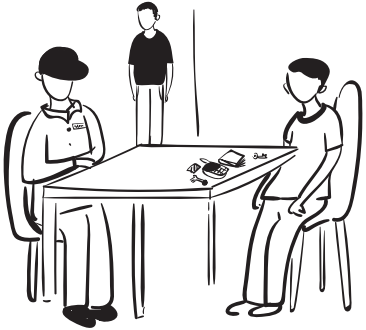

साक्षीदाराची चौकशी

४.

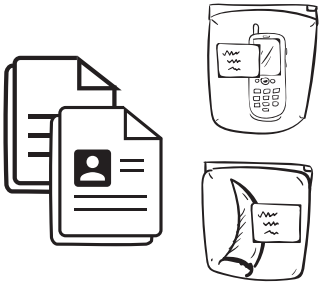

पुराव्यांचे विश्लेषण

५.

आरोपीला अटक केल्यानंतर ६० दिवसांच्या आत वन्यजीव संरक्षण कायदा, १९७२ च्या कलम ५५ अंतर्गत तक्रार दाखल करणे

ही तक्रार वन्यजीव संरक्षण संचालक/ मुख्य वन्यजीव अधीक्षक/केंद्र किंवा राज्य शासनाच्या अधिकृत अधिकाऱ्याकडून दाखल केली जावी

किमती वस्तूंचा समावेश असलेल्या प्रकरणांत दाखल केलेल्या तक्रारीची एक प्रत अंमलबजावणी संचालनालयाला पाठवावी

झडती आणि जप्तीचा देखावा: बाह्य परिसर

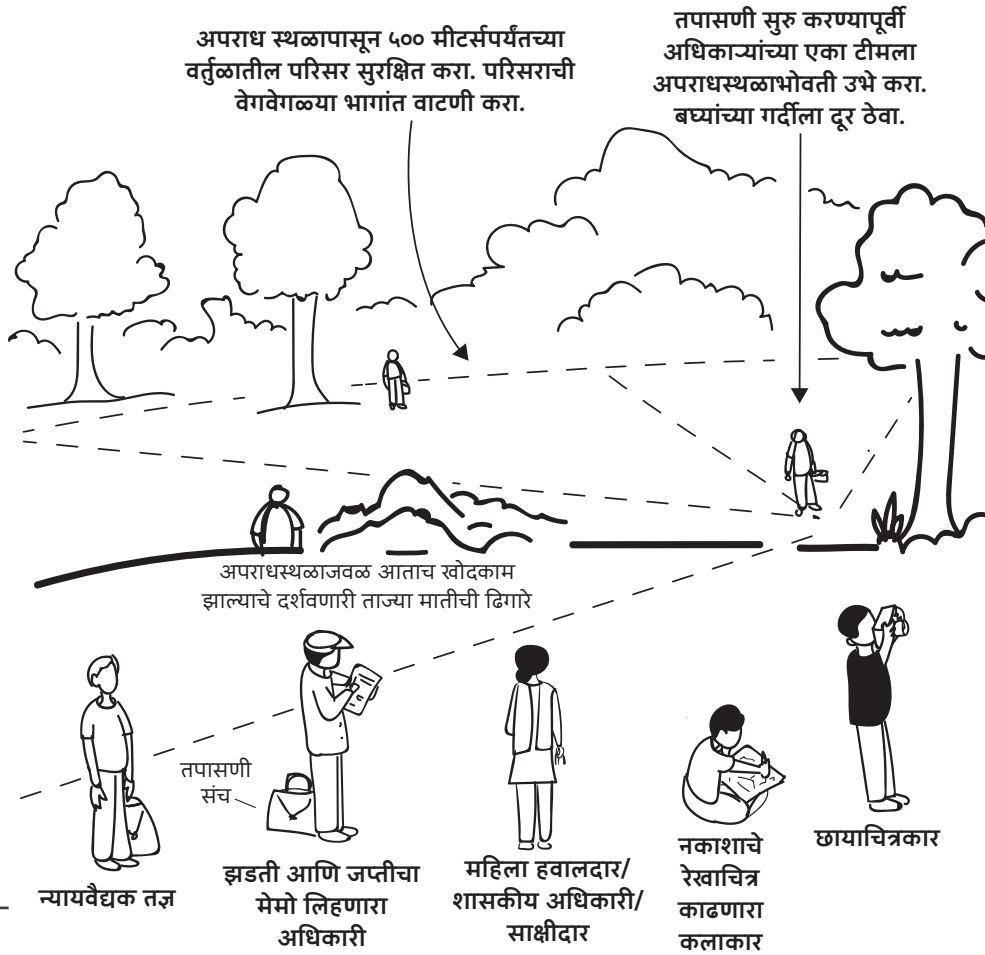

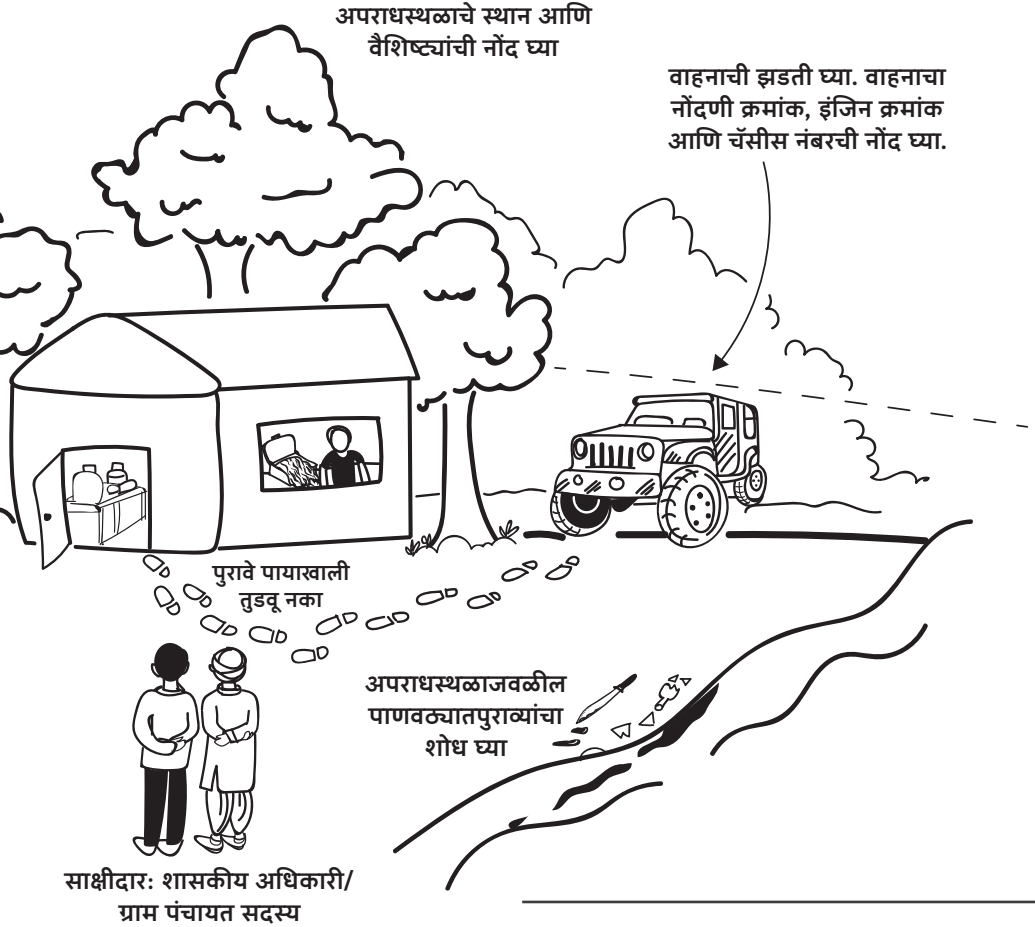
अपराधस्थळाचे स्थान आणि वैशिष्ट्यांची नोंद घ्या
वाहनाची झडती घ्या. वाहनाचा नोंदणी क्रमांक, इंजिन क्रमांक आणि चॅसीस नंबरची नोंद घ्या.
पुरावे पायाखाली तुडवू नका
अपराधस्थळाजवळील पाणवठ्यातपुराव्यांचा शोध घ्या
साक्षीदारः शासकीय अधिकारी/ ग्राम पंचायत सदस्य

झडती आणि जप्तीचा देखावा: अंतर्गत परिसर

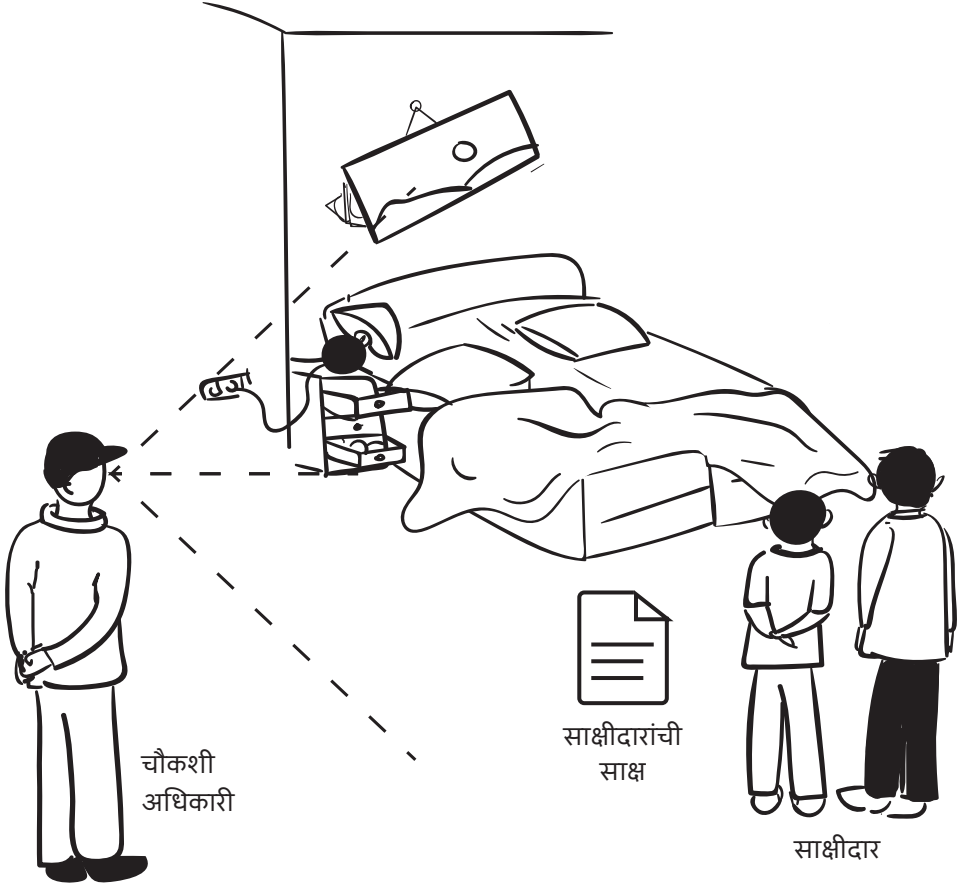

नगद (कॅश)

काड्र्स

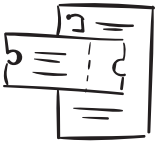

तिकिट

पासपोर्ट आणि ओळखपत्रे

विष/ औषधे

फोनबुक/ डायरी

बँकखात्यासंबंधी दस्तावेज

घर/गाडी/ दुकानासंबंधी दस्तावेज

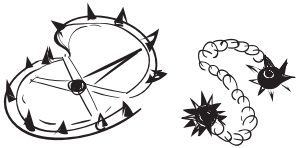

प्राणी पकडण्याचे सापळे

शस्त्रास्त्रे

शस्त्रास्त्रे वर्तमानपत्र/ वर्तमानपत्रातील कात्रणे

नकाशे

जैविक पुरावे

इलेक्ट्रॉनिक पुरावे

सर्व तपशील झडती आणि जप्ती मेमोत नोंदवा.

इलेक्ट्रॉनिक पुरावे गोळा करणे

बॅटरी

मोबाईल जप्त करा आणि त्याचा ब्रांड, सीरिअल नंबर आणि आयएमईआय नंबर यांची नोंद घ्या.

कॉल डेटा रेकॉर्ड

फोन नंबर्सची यादी

मेमरी कार्ड

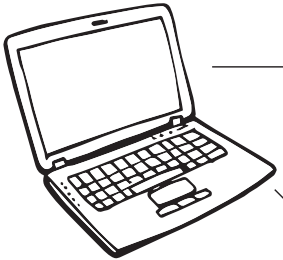

लॅपटोप जप्त करा आणि त्याचा ब्रांड, सीरिअल नंबर आणि आयएमईआय नंबर यांची नोंद घ्या.

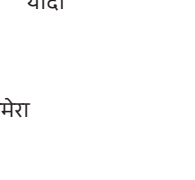

पासवर्ड्सची यादी

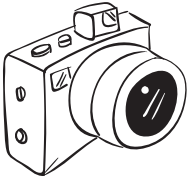

कॅमेरा

नकाश्याचे स्क्रीनशॉट

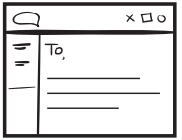

ईमेलचे स्क्रीनशॉट्स/ प्रिंट आउट्स/ फोटोग्राफ्स

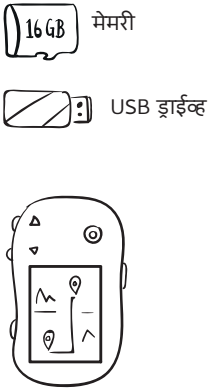

जीपीएस ट्रॅकर

मेमरी

USB ड्राईव्ह

सर्व तपशील झडती आणि जप्ती मेमोत नोंदवा.

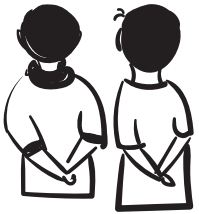

साक्षीदार

पुराव्यांवर लेबल लावणे

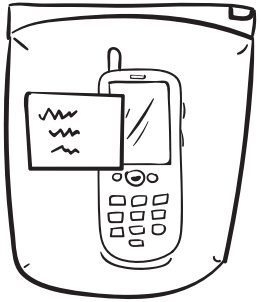

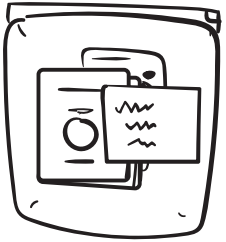

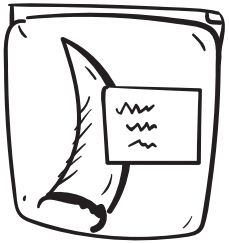

जप्त केलेल्या सर्व वस्तू पारदर्शक प्लास्टिकच्या पिशवीत भरून सीलबंद करा, त्यांना चिन्हांकित करा आणि त्यावर लेबल लावा.

लेबलमध्ये खालील बाबींचा समावेश असणे आवश्यक आहे:

१. वस्तूचे नाव
२. केसचा संदर्भ
३. जमा केल्याची तारीख
४. आतमध्ये असलेला क्रमांक/ रक्कम
५. इलेक्ट्रॉनिक वस्तूंवरील सीरिअल नंबर
६. चौकशी अधिकारी, आरोपी आणि साक्षीदाराची सही

सर्व पुराव्यांचा तपशील झडती आणि जप्ती मेमोत नोंदवा.

जैविक पुरावे गोळा करणे

संपूर्ण

जिवंत वन्यजीव

वन्यजीवांचे पुनर्वसन/त्यांना नैसर्गिक अधिवासात सोडण्यासाठी न्याय दंडाधिकाऱ्यांची परवानगी घ्या.

जिवंत वन्यजीव

झेडएसआय (झुओलॉजीकल सर्वे ऑफ इंडिया), कोलकाता येथे नोंद करा

वनस्पती

बीएसआय (बॉटनिकल सर्वे ऑफ इंडिया), कोलकाता येथे नोंद करा

वन्यजीवाचे मृत शरीर/ अनैसर्गिक मृत्यू

एनटीसीएच्या (नेशनल टाईगर कन्झर्वेशन ऑथोरीटी) मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार पशुवैद्यकाद्वारे शव विच्छेदन (पोस्ट मोर्टम) परीक्षण

NTCA

विषप्रयोग

शरीरातील व्हिसेरा (आंतरांग) घेऊन तो राज्य न्यायवैद्यक (फॉरेन्सिक) प्रयोगशाळेत विषप्रयोगाच्या तपासणीसाठी पाठवावा.

आजार

शरीरातील व्हिसेरा (आंतरांग) घेऊन तो अधिकृत प्रयोगशाळेत रोगनिदान तपासणीसाठी पाठवावा

बेकायदेशीर शिकार

शिकार झाल्याचे प्रस्थापित करण्यासाठी पुरावे गोळा करा:

कशी | कोठे | कधी | कोणी

चौकशी पूर्ण झाल्यानंतर शवाची विल्हेवाट लावण्याची परवानगी घ्या. मार्गदर्शक तत्त्वानुसार शव जाळण्यात/ पुरण्यात यावे.

जैविक पुरावे गोळा करणे

अवयव

त्वचा/ प्राण्यांच्या शरीरावरील मऊ केस (फर)

न्यायवैद्यक प्रयोगशाळेत पाठवा

अवयव टिकून राहण्यासाठी रसायनांचा परिरक्षक द्रव्य (प्रिझर्वेटीव्ह) म्हणून वापर करण्यात आला आहे का, हे तपासा.

शस्त्रांचा प्रकार आणि शुटींग रेंज जाणून घेण्यासाठी जखमांवरील गन पावडरचे अस्तित्त्व तपासा, यासाठी बॅलीस्टिक (प्रक्षेपण) चाचणी करा.

* वाघाचे कातडे (फर) असल्यास, योग्य कोनातून छायाचित्र घेऊन ते भारतीय वन्यजीव संस्था (डब्ल्यूआयआय), देहरादून येथे पाठवा. या ठिकाणी असलेल्या कॅमेरा ट्रेपमधील वाघांच्या छायाचित्रांशी हे छायाचित्र जुळवून मृत वाघ नेमका कोणता होता याचा छडा लावता येईल.

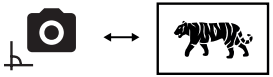

केस/ हाडे/ रक्त / मांस

पुरावा हा इथेनॉल किंवा सिलिकाच्या द्रव्यात काळजीपूर्वक सीलबंद करा.

प्राण्याचा वंश (जीनस) आणि प्रजाती जाणून घेण्यासाठी पुरावा अधिकृत प्रयोगशाळेकडे पाठवा

शिंग/ सुळा

पशुवैद्यकाने शिंग/ दाताचे वजन/ परीघाची नोंद करावी

जप्त केलेल्या अवयवांचा ताजेपणा, आकार, रंग, पोत, रचना, लांबी, वजन इत्यादींची नोंद घेतली जावी. पुराव्यांवरील चिरे किंवा जखमांची नोंद घ्यावी.

जैविक पुरावे: संकलन आणि सीलबंदी

मांस/ त्वचा/ विष्ठा

१. एक स्क्रू कॅपची बाटली घ्या (<१०० मि.ग्रा. क्षमतेची).

२. तिच्यात अर्ध्यापर्यंत सिलिका जेल भरा आणि फिल्टर पेपरने झाका किंवा ती २/३ इतकी शुद्ध इथेनॉलने भरा.

३. प्राण्याच्या वेगवेगळ्या अवयवांतील घटक त्या बाटलीत ठेवा आणि त्यावर प्रजाती, ठिकाण आणि संकलन तारखेचे लेबल लावा.

रक्त

एका हवारहित बाटलीत (व्हॅक्यूटेनर)
४ डिग्री सेल्सियस रक्त संकलित करा.

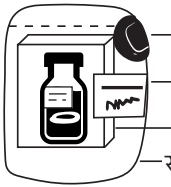

पुरावा सीलबंद करणे

पुरावा एका पुठ्ठ्याच्या खोक्यात ठेवा, त्याला मलमल किंवा सुती कपड्यात गुंडाळा, सर्व बाजूंनी शिवून गरम मेणाने (लाख) अग्रेषण अधिकाऱ्याचा शिक्का मारून सीलबंद करा. पशुवैद्यकाच्या सहीसह लेबल लावा. तपास आणि जप्ती मेमोत नोंद करा.

वेगवेगळ्या प्राण्यांचे नमुने हाताळण्यापूर्वी हातमोजे निर्जंतुक करा

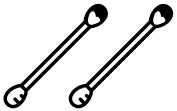

रक्त, उलटी आणि इतर द्रव्यांचे नमुने घेण्यासाठी कापसाच्या बोळ्यांचा (स्वॅब) वापर करा

उलट तपासणी

जप्तीच्या ठिकाणी संशयिताची प्राथमिक चौकशी

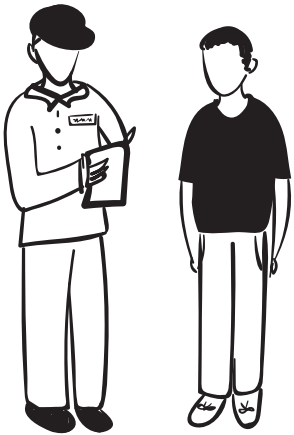

एसीएफ संशयित

- स्त्रोत/ ठिकाण?
- वाहतुकीचे साधन?
- मोबदला/ विकत घेणारा/ दलाल?
- आधीचा सहभाग?
- वैयक्तिक पार्श्वभूमी?
- उद्दिष्ट?
- गुन्ह्याला प्रोत्साहन देणारा?

संशयिताला वकिलाशी संपर्क साधता येईल

संशयिताच्या बोटांचे ठसे घेणे

गुन्ह्याची कबुली देत असल्यास, कबुली देणारे विधानाची नोंद घेऊन ते संशयिताला वाचून दाखवावे आणि त्यावर त्याची सही घ्यावी. एखाद्या वन अधिकाऱ्यासमोर जर गुन्ह्याही कबुली दिली असेल तर तो पुरावा म्हणून ग्राह्य धरला जातो.

अटक

१.

आरोपी महिला असेल तर अटकही महिला अधिकाऱ्याकडून केली जावी.

आरोपी अल्पवयीन असल्यास, त्याच्या/तिच्या आईवडिलांना/ पालकांना माहिती द्या आणि बाल हक्क कायदा, २००० अंतर्गत प्रक्रिया पार पाडा.

आरोपी बाह्य देशातील असल्यास, अटकेची माहिती त्या देशाच्या दूतावासाला द्या.

गुन्हेगाराला त्याचे नातेवाईक, हितचिंतक किंवा दोन साक्षीदारांसमक्ष अटक करा

२.

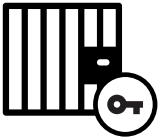

आरोपीला त्याच्या जामिनाच्या हक्काची माहिती द्या

आरोपीला त्याला कोणत्या गुन्ह्यासाठी अटक करण्यात आली आहे हे सांगा

आरोपीला वकिलाशी संपर्क साधता येईल

३.

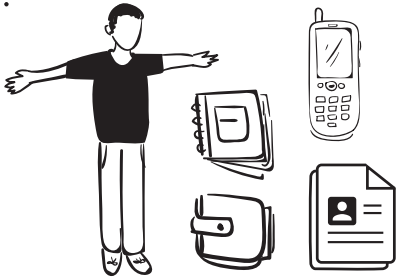

आरोपीची व्यक्तिगत झडती घ्या. त्याचबरोबर त्याच्या जवळ सापडलेल्या वस्तू तपासा आणि या सर्व बाबींची नोंद अटक आणि झडती मेमोत करा

४.

अटकेच्या ठिकाणी आरोपीचा व्यक्तिगत तपशील असलेला अटक आणि झडती मेमो

५.

व्यक्तिगत महिती अंतर्गत आरोपीची छायाचित्रे आणि बोटांचे ठसे घ्यावेत. हा तपशील जिल्हा गुन्हा नोंदणी कार्यालय/ मोडस ओपरांडी ब्युरो/ कार्यप्रणाली कार्यालय आणि बोटांचे ठसे बाळगणारे कार्यालय/ फिंगरप्रिंट्स ब्युरो यांच्याकडे द्यावा.

६.

अटकेची माहिती कुटुंबातील सदस्याला द्यावी

अटकेची मुख्य वन्यजीव रक्षक (वार्डन) ला द्यावी

माहिती फोनवर दिली असेल तर त्याची लेखी पुष्टी घ्यावी

७.

आरोपीने दिलेला पत्ता तपासा

८.

गरज असल्यास वैद्यकीय उपचार पुरवा

वैद्यकीय चाचणी केली जावी

उप शल्य चिकित्सकाकडून किंवा शासकीय डॉक्टरकडून उत्तम आरोग्याचे/ फिटनेस प्रमाणपत्र

दर ४८ तासांनी पुन्हा वैद्यकीय तपासणी करा

आरोपीला असलेल्या जखमा किंवा विकृतींची नोंद मेमोमध्ये करा

९.

संध्याकाळी ६ ते सकाळी ६ दरम्यान चौकशी करणे टाळा

आरोपीवर शारीरिक जुलूम किंवा छळ करू नये

१०.

अटक आणि व्यक्तिगत झडती मेमोवर आरोपी, साक्षीदार आणि चौकशी अधिकाऱ्यांच्या डाव्या हाताच्या अंगठ्याचा ठसा घ्यावा. या मेमोची प्रत पावती म्हणून आरोपीला द्यावी.

११.

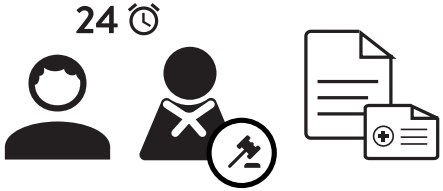

आरोपीला प्रवासाचा वेळ वगळता २४ तासांच्या आत वैद्यकीय प्रमाणपत्र असलेल्या रिमांड रिपोर्टसह न्याय दंडाधिकाऱ्यांसमोर पेश/ सादर करा

१२.

न्यायालयीन कोठडी आवश्यक असल्यास, भारतीय दंड संहिता, कलम १२७ अंतर्गत याचिका दाखल करा

३. वन्यजीव अपराध अहवाल आणि न्यायालयीन कोठडी

वन्यजीव अपराध अहवाल लेखन

आरोपीला अटक केल्यानंतर २४ तासांच्याआत वन्यजीव अपराध अहवाल दंडाधिकाऱ्यांकडे दाखल करण्यात यावा.

आरोपी फरारी असल्यास, आरोपीला शोधण्यासाठी काय प्रयत्न केले याची स्पष्ट नोंद करण्यात यावी.

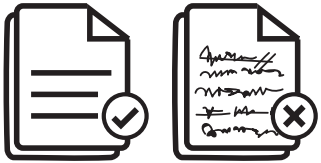

वन्यजीव अपराध अहवाल हा टाईप केलेला किंवा सुबक अक्षरांत लिहलेला असावा आणि त्यात कोणत्याही प्रकारची खाडाखोड किंवा फेरफार नसावी.

- अहवाल हा मुद्देसूद आणि कोणत्याही प्रकारची संदिग्धता नसलेला असावा.
- अहवालाची मांडणी ही साध्या भाषेत आणि घटनाक्रमानुसार असावी.
- प्रजातीचे नाव, ती कोणत्या शेड्युलमध्ये मोडते आणि तिच्याशी संबंधित गुन्ह्यासाठी ठरवण्यात आलेली शिक्षा यांची नोंद करावी. आरोपीने गुन्हा पहिल्यांदाच केला आहे की तो सराईत गुन्हेगार आहे, याची नोंद करावी.
- तक्रार दाखल कर्त्या अधिकाऱ्याने वन्यजीव अपराध अहवालाच्या सर्व पानांवर सही करावी.
- वन्यजीव अपराध अहवालात आरोपीला न्यायालयीन कोठडी देण्याची आणि जप्त केलेले पुरावे न्यायवैद्यकीय तपासणीसाठी पाठविण्यास परवानगीची मागणी करावी.

वन्यजीव अपराध अहवाल पडताळणी सूची

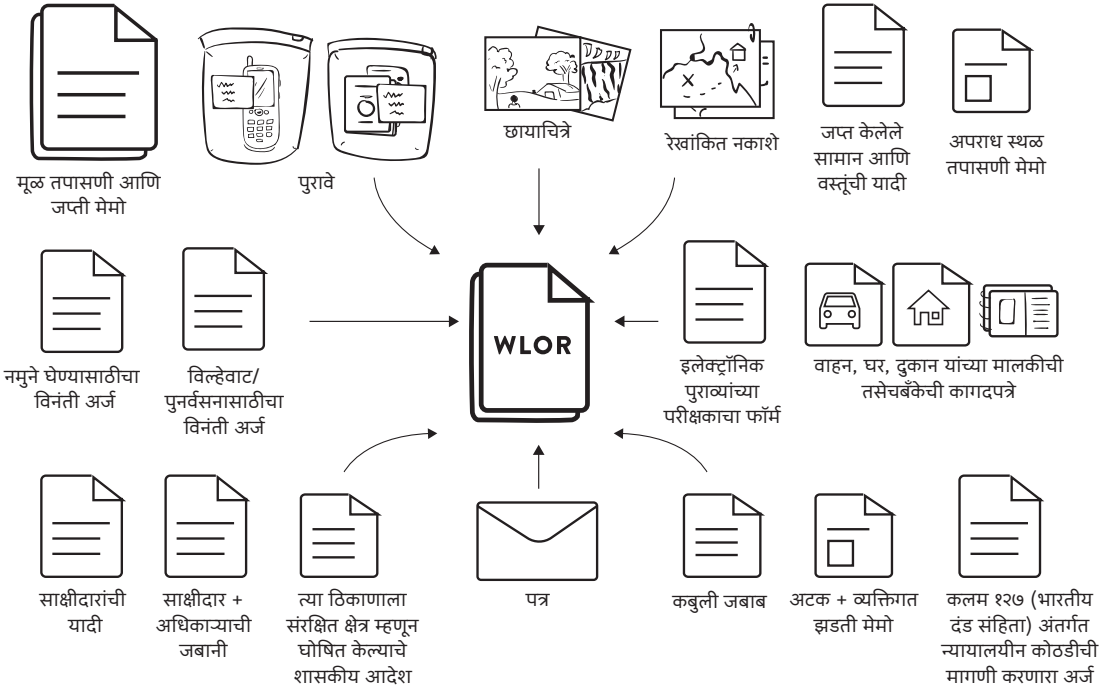

वन्यजीव अपराध अहवालाची नोंद करणे

मुख्य न्यायदंडाधिकारी/
प्रथमवर्ग न्याय दंडाधिकारी
(जेएमएफसी) यांच्याकडे सादर

उप वनसंरक्षक
यांच्याकडे
एक प्रत

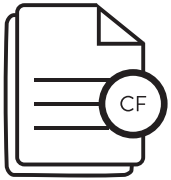

वन संरक्षक
यांच्याकडे
एक प्रत

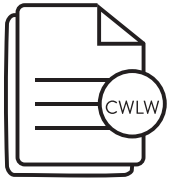

मुख्य वन्यजीव
अधीक्षक (वार्डन)
यांच्याकडे एक प्रत

डब्ल्यूसीसीबी (वन्यजीव
अपराध नियंत्रण विभाग)
अतिरिक्त संचालक
यांच्याकडे एक प्रत

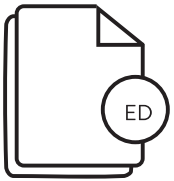

मौल्यवान वस्तू असल्यास वन्यजीव अपराध
अहवालाची एक प्रत अंमलबजावणी
(सक्तवसुली) संचालनालयाही पाठवावी

जामीन

जामिनासाठी अर्ज हा भारतीय दंड संहितेच्या कलम ४३६ अंतर्गत केला जातो.

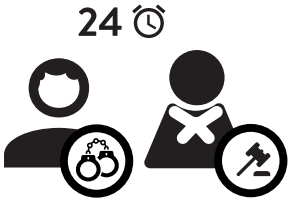

आरोपीला २४ तासांच्या आंत दंडाधिकाऱ्यांसमोर सादर करावे.

दंडाधिकाऱ्यांसमोर आरोपीला सादर केल्यावर, जामिनासाठीच्या अर्जावर सुनावणी होऊ शकते.

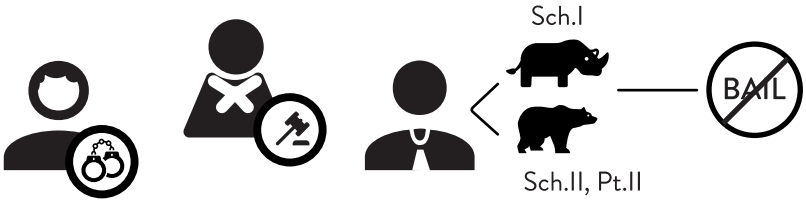

शेड्युल १ आणि शेड्युल २ च्या भाग २ मध्ये समाविष्ट असलेल्या प्राण्यांसंबंधी अपराधाची पुनरावृत्ती केली असल्यास, वन्यजीव कायदा, कलम ५१अ स्पष्टपणे नमूद करते की, जामीन विरोधातील सरकारी वकिलाचा युक्तिवाद ऐकल्याशिवाय जमीन दिला जाऊ शकत नाही

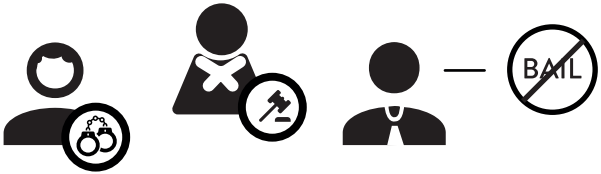

जामिनाला विरोध करण्यासाठी सरकारी वकिलाला दंडाधिकाऱ्यांसमोर सादर करता येतील अशा आणखी बाबी खालीलप्रमाणे:

आरोपी पळून जाण्याचा प्रयत्न करत असेल किंवा अटकेच्या वेळी खोटे नाव आणि पत्ता दिला असेल

आरोपीच्या अनुपस्थितीचा तपासावर कशाप्रकारे विपरीत परिणाम होऊ शकते हे दाखवून द्या

आरोपी हा कशाप्रकारे समाजाला धोका पोहोचवू शकतो/ त्याला सोडल्यास कशाप्रकारे दुसरा गुन्हा करेल हे दाखवून द्या

लागू असल्यास, आधी सिद्ध झालेल्या अपराधांच्या नोंदी दाखवा

जामीन मंजूर झाल्यास, पासपोर्ट जप्तीची मागणी करावी जेणेकरून आरोपी देश सोडून जाऊ शकणार नाही

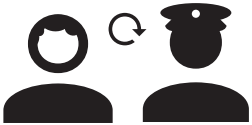

जामीन मंजूर झाल्यास, आरोपीला नियमितपणे पोलीस स्टेशनला हजेरी लावणे बंधनकारक करण्याची विनंती दंडाधिकाऱ्यांना करावी.

४. वन्यजीव अपराध अहवालोत्तर तपास

वन्यजीव अपराध अहवालोत्तर तपास

सहायक वन संरक्षकाकडून (एसीएफ) पुढील चौकशीचे वारंट मिळवा

आरोपीची चौकशी करा

चौकशी आधारे पुढचा तपास करा

जबानी नोंदवणे – साक्षीदार

साक्षीदाराच्या जबानीची नोंद सहाय्यक वन संरक्षक (एसीएफ) यांनी घ्यावी

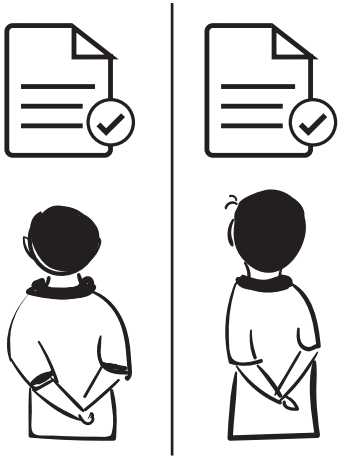

साक्षीदाराच्या जबान्या एकमेकांशी जुळत असल्याची आणि त्यांच्यात तफावत नसल्याची खात्री करा

जबानी नोंदवणे – कबुली जबाब

कबुली जबाब दिला गेल्यास त्याची नोंद सहाय्यक वन संरक्षक (एसीएफ) किंवा त्यापेक्षा वरिष्ठ अधिकाऱ्याकडून केली जावी

“कबुली जबाब देणे हे त्याच्यावर बंधनकारक नाही आणि त्याने कबुली जबाब दिल्यास तो न्यायालयात त्याच्या विरुद्ध पुरावा म्हणून वापरला जाईल हे मी (नाव) स्पष्ट केले आहे. मला वाटतं, त्याने हा कबुली जबाब स्वेच्छेने दिला आहे. या जबानीची नोंद माझ्याद्वारे करण्यात आली असून ती कबुली देणाऱ्यास वाचून दाखवण्यात आली आहे तसेच त्याने ती अचूक आणि सत्य असल्याचे मान्य केले आहे.”

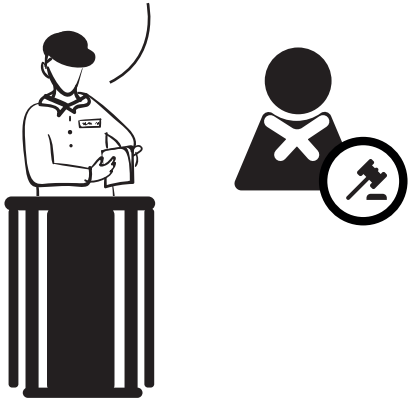

कबुली जबाब

केस डायरीचे महत्त्व

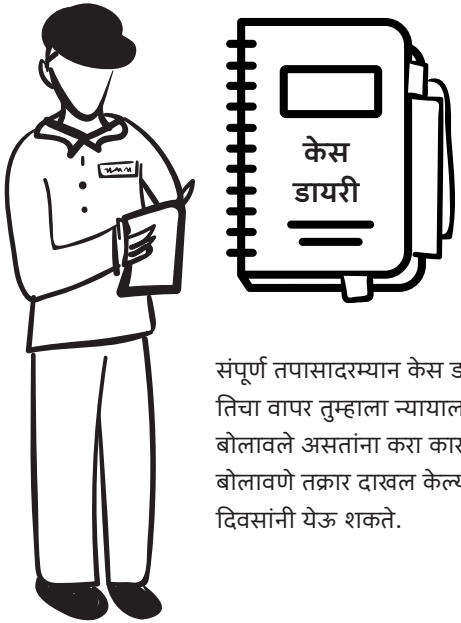

संपूर्ण तपासादरम्यान केस डायरी बाळगा. तिचा वापर तुम्हाला न्यायालयात जबानीसाठी बोलावले असतांना करा कारण न्यायालयाचे बोलावणे तक्रार दाखल केल्यानंतर खूप दिवसांनी येऊ शकते.

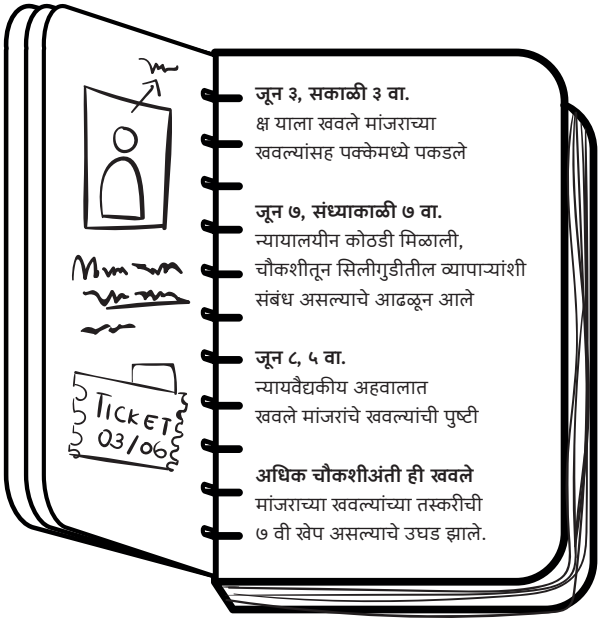

विश्लेषण

5. तक्रारी

तक्रार लेखन

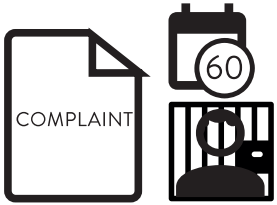

आरोपीला न्यायालयीन कोठडी सुनावण्यात आली असल्यास पहिल्या आरोपीच्या अटकेनंतर ६० दिवसांच्या आत तक्रार दाखल करण्यात यावी

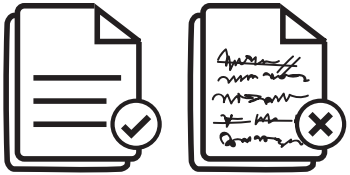

तक्रार ही टाईप केलेली किंवा सुबक अक्षरांत लिहिलेली असावी आणि तिच्यात कोणत्याही प्रकारची खाडाखोड किंवा फेरफार केलेली नसावी.

- तक्रार ही मुद्देसूद असावी आणि तिच्यात कोणत्याही प्रकारची संदिग्धता नसावी
- तक्रारीची मांडणी ही साध्या भाषेत आणि घटनाक्रमानुसार असावी
- प्रजातीचे नाव, ती कोणत्या शेड्युलमध्ये मोडते आणि तिच्याशी संबंधित गुन्ह्यासाठी ठरवण्यात आलेली शिक्षा यांची नोंद करावी. आरोपीने गुन्हा पहिल्यांदाच केला आहे की तो सराईत गुन्हेगार आहे याची नोंद करावी.
- तक्रार दाखल कर्त्या अधिकृत अधिकाऱ्याने वन्यजीव अपराध अहवालाच्या सर्व पानांवर सही करावी.
- तक्रारीत आरोपीला तुरुंगवास आणि/ किंवा दंडाची शिक्षा सुनावण्याची मागणी केलेली असावी.

तक्रारीचा आढावा

पुरावा

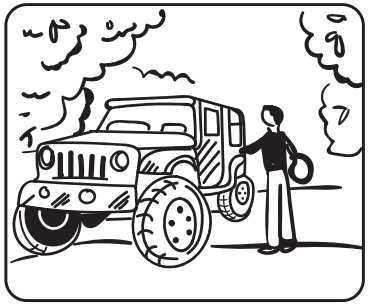

साक्षीदार

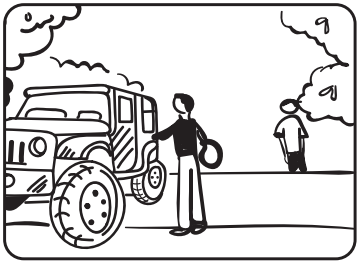

अटक

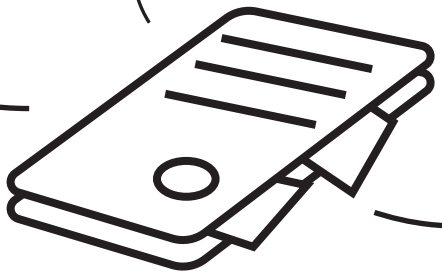

तक्रार

साक्षीदाराची जबानी

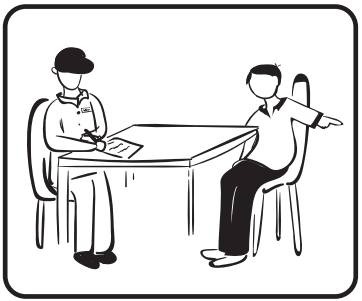

तक्रारीत घटनांचा कालानुक्रमानुसार तपशीलवार उल्लेख असावा आणि तसेच तिला पुराव्यांचा भक्कम आधार असावा.

तक्रारीसोबत जोडावयाच्या कागदपत्रांची यादी

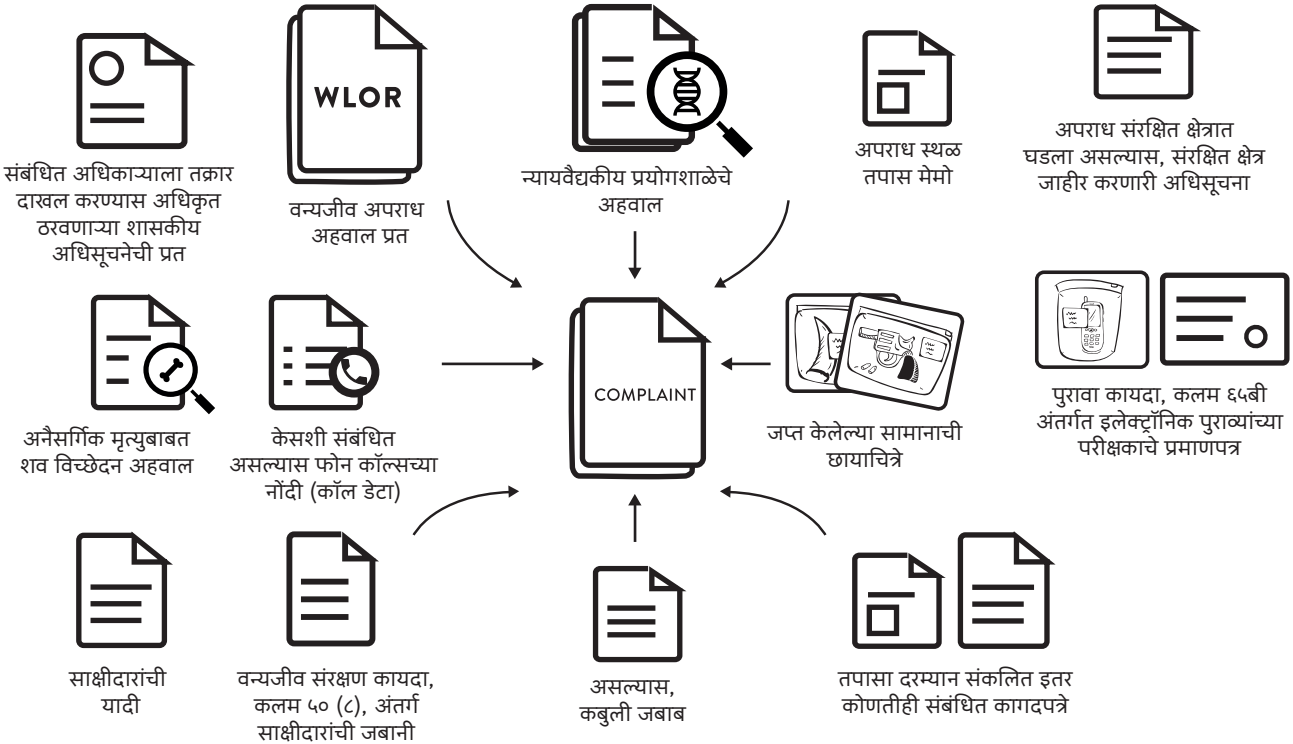

खटला

चौकशी अधिकाऱ्याने साक्षीदार उपस्थित राहतील याची खात्री करावी आणि त्यांना पुराव्यांची थोडक्यात माहिती द्यावी

चौकशी अधिकाऱ्याने सरकारी वकीलासह पूर्ण समन्वयाने काम करावे

चौकशी अधिकाऱ्याने न्यायालयातील घडामोडींची नोंद ठेवणारी रोजनिशी बाळगावी आणि ती एसीएफ/डीसीएफला सादर करावी

साक्षीदाराची पूर्वतयारी

खटल्याची प्रक्रिया

न्यायालयात पाळावयाचा शिष्टाचार

ते करा

पीओआर, पंचनामा आणि साक्षीदार म्हणून तुमची जबानी जाणून घ्या

न्यायालयातील आपल्या आधीच्या कथनाशी सुसंगत बोला

एखाद्या प्रश्नाचे उत्तर देण्यापूर्वी विचार करण्यासाठी वेळ घ्या

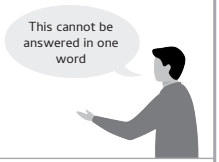

आवश्यक असल्यास, एका शब्दात प्रश्नाचे उत्तर देता येणार नाही, असे म्हणा

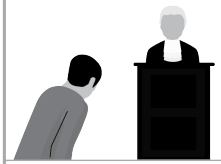

आवश्यक असल्यास, आपली स्मृती जागवण्यासाठी न्यायालयाकडून रजा घ्या

येथे करू नका

न्यायालयासमोरील प्रकरणाविषयी काल्पनिक तपशील मांडणे किंवा अंदाज लावणे

आपल्याला माहित नसलेल्या बाबींवर बोलणे

आपल्याला प्रश्न विचारल्यावर रागावणे, बचावात्मक पवित्रा घेणे किंवा अधीर होणे

बचाव पक्षाच्या वकिलासोबत युक्तिवाद करणे किंवा भांडणे

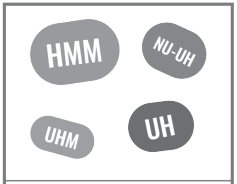

उत्तर म्हणून 'हम्म', 'उहुं' किंवा 'नु-हुं' सारखे शब्द वापरणे

लक्षात ठेवावयाचे खटल्यातील महत्त्वाचे तपशील

जप्ती आणि तपास पथक

आरोपी आणि अपराध स्थळ

खटल्यानंतरची कारवाई

आरोपीचा न्याय निवडा

निर्दोष मुक्तता झाल्यास

DCF

नियत कालावधीत पुनर्विचार अर्ज दाखल करण्यासाठी डीसीएफच्या टिप्पण्यांसह कायदे कक्षाचा सल्ला घ्या

आरोप सिद्ध झाल्यास

शिक्षा पुरेशी नसल्यास

शिक्षा पुरेशी असल्यास

वन खात्याचे प्रमुख अधिकाऱ्यांचा पुरस्कार देऊन गौरव करू शकतात

आरोपीच्या सर्व भूतकालीन कृत्यांची नोंद असलेला विस्तृत दस्तावेज तयार करण्यात यावा आणि तो सर्व पोलीस स्टेशन्सशी शेअर करावा

विभाग आणि राज्य स्तरावर छायाचित्रांचा संग्रह तयार करण्यात यावा आणि तो डब्ल्यूसीसीबी आणि एनटीसीएसह शेअर करावा

सुटका झाल्यानतंर रेंज ऑफिसर/ क्षेत्र अधिकाऱ्याकडून हालचालींवर लक्ष ठेवले जावे

वन्यजीव अधिवासाच्या आसपास हालचाल केल्यास डीएफओ/ आरएफओ/ एसएचओ यांना माहितीपत्रकाद्वारे कळवावे

जामीन मंजूर झाल्यास

आरोपीच्या हालचालींवर लक्ष ठेवणे

*वन्यजीव तस्करीत सामान्यपणे घडून येणारे अपराध

वन्यजीव (संरक्षण) कायदा, १९७२ अंतर्गत तस्करी आणि शिकारीसंबंधी अपराध

अ.क्रं	कलम/ गुन्हा	निर्धारित शिक्षा	योग्य न्यायालय
१	**कलम ९ r/w ५१** वन्यजीव अभयारण्य किंवा राष्ट्रीय उद्यानात अनुसूची (शेड्यूल) १ ते ४ मध्ये नमूद कोणत्याही प्राण्याची शिकार	**प्रथम दोषसिद्धी:** कमीतकमी ३ ते जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. १०,००० दंड **पुनरावृत्ती किंवा पुढील अपराध:** कमीतकमी ३ ते ७ जास्तीतजास्त वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. २५,००० दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)
२	**कलम ९ r/w ५१** अभयारण्य, राष्ट्रीय उद्यान किंवा व्याघ्र प्रकल्पाबाहेर अनुसूची १ किंवा अनुसूची २ च्या भाग २ मधील प्राण्यांची शिकार	**प्रथम दोषसिद्धी:** कमीतकमी ३ ते जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. १०,००० दंड **पुनरावृत्ती किंवा पुढील अपराध:** कमीतकमी ३ ते ७ जास्तीतजास्त वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. २५,००० दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)
३	**कलम ९ r/w ५१** अभयारण्य, राष्ट्रीय उद्यान किंवा व्याघ्र प्रकल्पाबाहेर अनुसूची २ मधील भाग १, अनुसूची ३ आणि अनुसूची ४ मध्ये नमूद प्राण्यांची शिकार	कमीतकमी ३ वर्षांचा तुरुंगवास किंवा रु. २५,००० पर्यंतचा दंड किंवा दोन्ही	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)

अ.क्रं	कलम/ गुन्हा	निर्धारित शिक्षा	योग्य न्यायालय
४	**कलम १ r/w ५१(१C)** व्याघ्र प्रकल्पात प्राण्यांची शिकार	**प्रथम दोषसिद्धी:** कमीतकमी ३ ते जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. ५०,००० ते जास्तीतजास्त रु. २ लाखापर्यंतचा दंड **पुनरावृत्ती किंवा पुढील अपराध:** कमीतकमी ७ किंवा त्यापेक्षा जास्त वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. ५ लाख ते रु. ५० लाखांपर्यंतचा दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)
५	**कलम २७ (३) r/w ५१** चुकीच्या पद्धतीने फायदा घेण्यासाठी सीमा चिन्हांचे नुकसान करणे	**प्रथम दोषसिद्धी:** कमीतकमी ३ ते जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. १०,००० दंड **पुनरावृत्ती किंवा पुढील अपराध:** कमीतकमी ३ ते ७ जास्तीतजास्त वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. २५,००० दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी
६	**कलम ३० r/w ५१** अभयारण्य, राष्ट्रीय उद्यान किंवा व्याघ्र प्रकल्पात आग लावणे	**प्रथम दोषसिद्धी:** कमीतकमी ३ ते जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. १०,००० दंड **पुनरावृत्ती किंवा पुढील अपराध:** कमीतकमी ३ ते ७ जास्तीतजास्त वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. २५,००० दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)

अ.क्रं	कलम/ गुन्हा	निर्धारित शिक्षा	योग्य न्यायालय
७	**कलम ३१ r/w ५१** अभयारण्य किंवा राष्ट्रीय उद्यानात परवानगी शिवाय शस्त्रासह प्रवेश करणे	**प्रथम दोषसिद्धी:** कमीतकमी ३ ते जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. १०,००० दंड **पुनरावृत्ती किंवा पुढील अपराध:** कमीतकमी ३ ते ७ जास्तीतजास्त वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. २५,००० दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)
८	**कलम ३२ r/w ५१** अभयारण्य, राष्ट्रीय उद्यान किंवा व्याघ्र प्रकल्पात हानिकारक पदार्थांचा वापर करणे	**प्रथम दोषसिद्धी:** कमीतकमी ३ ते जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. १०,००० दंड **पुनरावृत्ती किंवा पुढील अपराध:** कमीतकमी ३ ते ७ जास्तीतजास्त वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. २५,००० दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)
९	**कलम २९, ३५(८) r/w ५१** **कलम ३५(६) r/w ५१** राष्ट्रीय उद्यान विध्वंस करणे	**प्रथम दोषसिद्धी:** कमीतकमी ३ ते जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. १०,००० दंड **पुनरावृत्ती किंवा पुढील अपराध:** कमीतकमी ३ ते ७ जास्तीतजास्त वर्षांचा तुरुंगवास आणि कमीतकमी रु. २५,००० दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)

अ.क्रं	कलम/ गुन्हा	निर्धारित शिक्षा	योग्य न्यायालय
१०	**कलम ३१ r/w ५१** वन्यजीव इ. शासकीय संपत्ती (बेकायदेशीर ताबा)	अनुसूची १ आणि अनुसूची २ भाग २ मधील प्राण्यांबाबत, कमीतकमी ३ वर्ष आणि जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास **आणि** कमीतकमी रु. १०,००० दंड अनुसूची २ भाग १, अनुसूची ३ आणि अनुसूची ४ मधील प्राण्यांबाबत, ३ वर्षांपर्यंत तुरुंगवास **आणि** रु. २५,००० पर्यंत दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)
११	**कलम ४२ r/w ५१** मालकी प्रमाणपत्र **कलम ४४ r/w ५१** परवान्याशिवाय प्राण्यांच्या ट्रॉफी आणि अवयवांचा व्यापारावर प्रतिबंध **कलम ४८A r/w ५१** वन्यजीव वाहतुक प्रतिबंध **कलम ४९ r/w ५१** परवानाधारकाव्यतिरिक्त व्यक्तीकडून बंदिस्त प्राणी वगैरेंची खरेदी **कलम ४९B r/w ५१** अनुसूची १ आणि अनुसूची २ भाग २ मधील प्राण्यांच्या ट्रॉफी आणि अवयवांचा व्यवहार	अनुसूची १ आणि अनुसूची २ भाग २ मधील प्राण्यांबाबत, कमीतकमी ३ आणि जास्तीतजास्त ७ वर्षांचा तुरुंगवास **आणि** कमीतकमी रु. १०,००० दंड अनुसूची २ भाग १, अनुसूची ३ आणि अनुसूची ४ मधील प्राण्यांबाबत जास्तीतजास्त ३ वर्षांपर्यंत तुरुंगवास **आणि** रु. २५,००० पर्यंत दंड	प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी (जेएमएफसी)

अ.क्रं	कलम/ गुन्हा	निर्धारित शिक्षा	योग्य न्यायालय
१२	**कलम ५२B r/w ५१** अपराधाचा प्रयत्न आणि प्रोत्साहन	ज्या अपराधाचा प्रयत्न केला गेला किंवा प्रोत्साहन देण्यात आले त्या अपराधासाठी असलेलीच शिक्षा	

नोंद:

उपरोक्त-निर्देशित कलमे केवळ महत्त्वाच्या तरतुदी आहेत ज्या वन्यजीव अपराधासंबंधी खटल्यातील तथ्ये आणि परिस्थितीनुसार लागू केल्या जाऊ शकतात. तथापि, वन्यजीव अपराधांसंबंधी कलमे सखोलपणे समजून घेण्यासाठी आणि लागू करण्यासाठी, वन्यजीव (संरक्षण) कायदा, 1972चा संदर्भ घेण्यात यावा.

दुसऱ्यांदा/त्यानंतर केलेल्या अपराधाबाबत, करावासाचा कालावधी कमीतकमी ३ वर्षे असून तो ७ वर्षांपर्यंत वाढवलाही जाऊ शकेल व त्याचबरोबर कमीतकमी २५,००० रुपये दंडाची शिक्षाही होऊ शकेल.

WCS INDIA

CWT